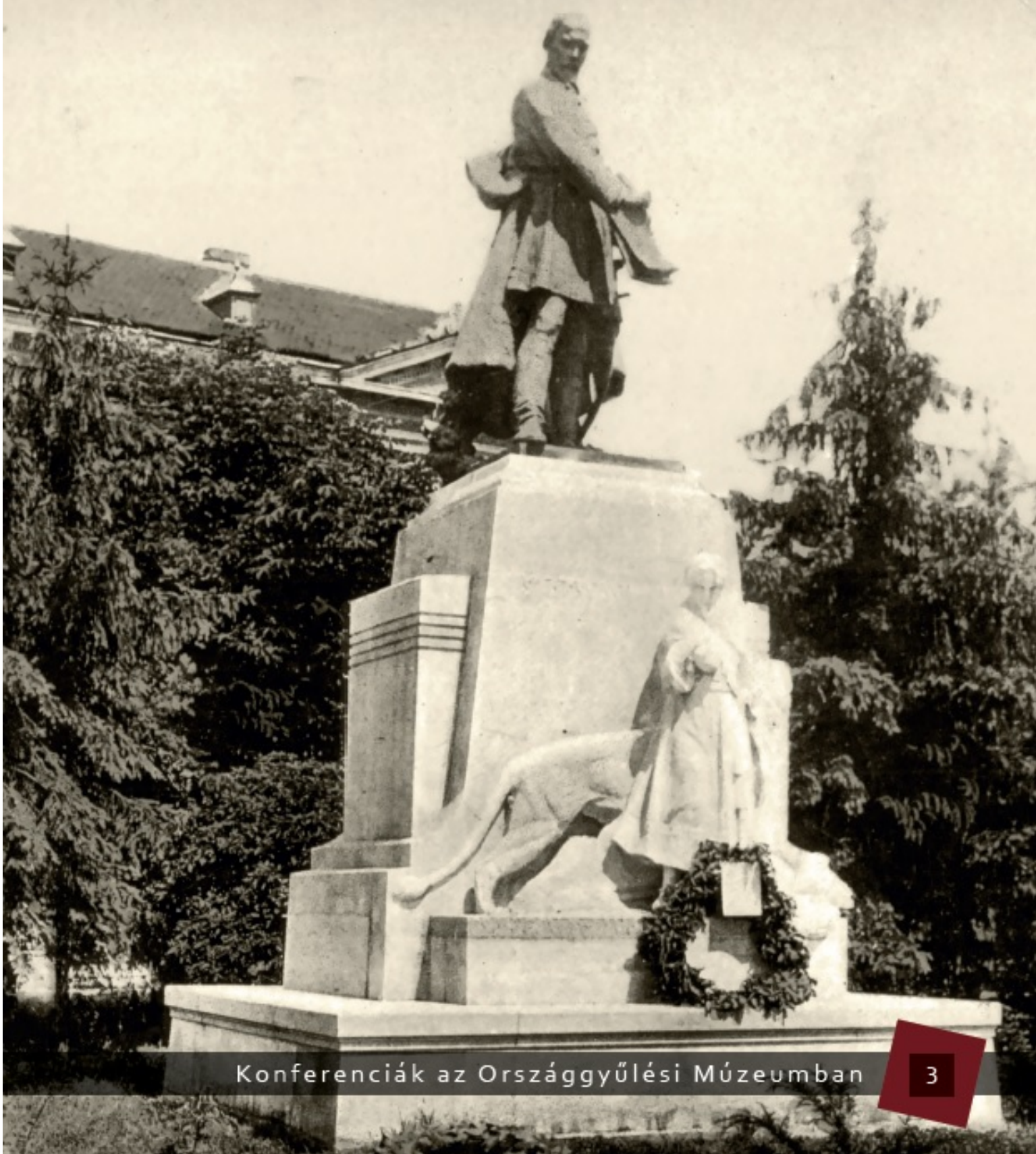

SZACSVAY IMRE

AZ 1848–1849. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS MÁRTÍRJAI

A kötet szerzői

DOBSZAY TAMÁS

KEDVES GYULA

FLEISZ JÁNOS

MELKOVICS TAMÁS

HERMANN RÓBERT

PELYACH ISTVÁN

© Szerzők, 2018

© Országgyűlés Hivatala, 2018

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz,
sokszorosításhoz, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

A kiadásért felel ■ SUCH GYÖRGY

A kiadvány az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi
és Közművelődési Igazgatósága szakmai programjai keretében készült.

Igazgató ■ BELLAVICS ISTVÁN

Az Igazgatóság könyvprogramjának koordinátora ■ PELYACH ISTVÁN

A kötetet szerkesztették ■ KEDVES GYULA, PELYACH ISTVÁN

Képszerkesztő ■ CSENGEL-PLANK IBOLYA

A kötetet tervezte ■ SZIGLIGETI MÁRIA

Tördelő ■ FODOR GÁBOR

Szöveggondozó: ■ MACSKÁSSY ZSUZSA

A borítón a Nagyváradon 1907-ben felállított Szacsvey Imre szoborról készült képeslap
látható, mely eredetiben színes (Zempléni Múzeum, Szerencs)

Nyomta és kötötte ■ ALFÖLDI NYOMDA ZRT., Debrecen

Felelős vezető ■ GYÖRGY GÉZA vezérigazgató

ISBN 978 615 5674 55 6

ISSN 2498 8065

TARTALOM

Előszó ■ 7

MELKOVICS TAMÁS

**A bihari „kis Kossuth” és politikai közege,
Bihar vármegye ■ 13**

KEDVES GYULA

**Nagyváradról a képviselőházba, avagy választások régi
formák között új tartalommal ■ 51**

PELYACH ISTVÁN

**Szacsvay Imre a népképviselői országgyűlés
képviseelőházában ■ 87**

DOBSZAY TAMÁS

**Jegyzők és szerepük a rendi diétán és az új
képviseelőházban – a rendi alsótábla és az 1848–1849-es
képviseelőház szerkezete és működése ■ 115**

HERMANN RÓBERT

**A Függetlenségi
Nyilatkozat és a trónfosztás ■ 137**

FLEISZ JÁNOS

Nagyvárad mártírja – Szacsvay Imre emlékezete ■ 171

ELŐSZÓ

Az Országgyűlési Múzeum 2015 októberében indította el az első népképviselési országgyűlés mártírjaira emlékező konferenciasorozatot azzal a szándékkal, hogy történelmi közgondolkodásunkban méltó helyet kapjon ez a vértanúk közösségeként számon nem tartott, méltatlanul háttérbe szorult, korszakos jelentőségű öt politikus. Első alkalommal a forradalom és szabadságharcot követő megtorlás elveiről és gyakorlatáról, illetve az aradi vértanúk mellett talán legjobban körülhatárolható csoport tagjairól, a vereséget követő megtorlás mártíromságát szenvedett képviselőiről emlékeztünk meg. Az elméleti és gyakorlati kérdéseket, valamint a Batthyány Lajos gróf, Szacs vay Imre, Jeszenák János báró, Perényi Zsigmond báró és Csány László életútját az adott keretek között áttekintő előadások anyagát tudományos igénnyel megírt tanulmányok formájában jelentettük meg komoly eredeti forrásanyaggal kiegészítve 2016 októberében, s ez volt sorozatunk elindító kötete.

A 2016 októberében megrendezett konferencián a csoport talán legjelentősebb tagjának, az első felelős és független kormány miniszterelnökének, a sárvári kerület országgyűlési képviselőjének, Batthyány Lajos grófnak a pályáját tekintettük át hat előadás keretében immár részletező alapos-sággal, s az ezekből megírt tanulmányokat – ugyancsak komoly forrásközlés kíséretében – e sorozat második kötetében tettük közzé.

A 2017 őszén tartott tudományos emlékülésünkön annak a férfiúnak az életpályáját vettük górcső alá, akinek a tevékenysége leginkább kötődött a népképviselés gyakorlati megvalósításához. Ő Szacs vay Imre, az első magyar népképviselési országgyűlésben Nagyvárad képviselője, az országgyűlés jegyzője, a Függetlenségi Nyilatkozat egyik aláírója. Szándékunkat erősítette az a tény is, hogy az öt vértanú közül Szacs vay mártíromsága (vagyis perbe fogásának indokai) kapcsolódott

leginkább az országgyűlésben folytatott tevékenységhez. S a konferencián elhangzott előadások tükrében kijelenthetjük azt is, hogy őt az 1848-ban megvalósuló modern parlamentarizmus tette országosan ismertté, hiszen mártírtársai már a reformkorban is közismertek, mi több, a magyar polgári átalakulás előkészítésének meghatározó alakjai voltak.

Szacsvay pályájának részletes elemzése és bemutatása alkalmat adott arra is, hogy megértsük és tudatosítsuk, mennyire fontos egy-egy határon túli magyar közösség számára azon '48-as hőseink, különösen mártírjaink emlékének ápolása, akik az adott térséghez kötődnek születésük, tevékenységük által. Az országgyűlés jegyzője, a személyéhez kötődő kultusz egyértelműen a partiumi magyarság nemzettudatának az egyik fontos eleme lett az eltelt másfél évszázadban. Először Nagyvárad '48-as hőseként kezdett kultusz formálódni körülötte az 1867-es kiegyezést követően szinte azonnal. Már ebben az évben tartott népgyűlésen követelték emlékének megőrkötését, s ezen nem csekély öntudattal tett határozott kijelentést a lokálpatriotizmus: „Szacsuvay először a miénk, azután a hazáé”. A folyamat 1907-ben a város főterén leleplezett szoborral érte el talán első csúcspontját. A történelem vihara időlegesen ezt a szobrot is ledöntötte talapzatáról, de ma már újra, talán még nagyobb szellemi töltettel áll, hogy a partiumi magyarság kegyhelyeként szolgáljon. A konferencia tematikájának kialakításakor ez a tényező is fontos szerepet játszott, s e konferencia előadásainak anyagából írt tanulmánykötetet tartja most kezében a Tisztelt Olvasó.

Kötetünk első tanulmánya Szacsuvay politikai pályájának indulását mutatja be. Azt a folyamatot, ahogyan a „bihari kis Kossuth” nevet és elismerést szerzett magának a vármegyei politikai küzdelmek során a liberális reformellenzék soraiban. Tevékenysége természetesen nem a magányos hős harca volt, szorosan illeszkedett az a korszak liberális nemesi politizálásához, és erősen kötődött a reformkori fiatal értelmiség politikai tényezővé emelkedéséhez, így a tanulmány beágyazza azt a reformkori országgyűlések és a vármegyei közélet eseménysorába.

A következő tanulmány a születő polgári Magyarország új politikai intézményrendszerét meghatározó, már népképviselési alapon lebonyolított országgyűlési választásokat mutatja be. Mint említettük, ez emelte Szacsuvayt a bihari közéletből az országos politizálás középpontjába. Ismerteti az új választási szabályokat, a folyamat lebonyolítását különös tekintettel az időkorlátok és a régi szokások, a reformkori korteskedések hagyományainak továbbéléséből fakadó problémákra. Az első népképviselési választás rendszerének részletes bemutatása lehetőséget ad arra is, hogy összevessük a törvénybe foglalt szabályszerű választási folyamatot annak gyakorlati megvalósításával. Ebbe a keretbe illeszkedik a Szacsuvayt képviselőházba juttató váradi választás, ami kellő súllyal jelzi hősünk törvényhozássá kerülésének jelentőségét, hiszen megválasztásának szervezettsége és lebonyolításának rendje átlagon felüli volt mind országos, mind pedig megyei összehasonlításban.

Szacsvay országgyűlési tevékenységét elemzi a kötet harmadik tanulmánya. Ismerteti az ifjú politikus országgyűlési felszólalásait, törvényjavaslatait, a vitákban kifejtett véleményeit. Rámutat arra, hogy a kezdetben még ismeretlen, névvel, kapcsolatokkal és befolyással nem rendelkező politikust 1849 januárjában érdemei elismeréseként (is) már jegyzőjévé választotta az országgyűlés, s ez komoly tekintélynövekedést bizonyít. A szerző kísérletet tesz arra is, hogy a gyakran eltérő, ellentmondó vélemények, visszaemlékezések tükrében kijelölje Szacsvay helyét 1848/1849 politikai palettáján.

Az előzőhöz szorosan illeszkedve, de önálló tanulmány mutatja be képviselőházi jegyzőként végzett munkáját. A hiteles kép kialakításához a szerző ismerteti a '48-as képviselőház szerkezetét, működésének szabályait, ezen belül is elsősorban a jegyzők feladatkörét és annak változásait. Szacsvayt 1849. január 14-én választották jegyzővé, már a debreceni ülésszak alatt, s ebbéli tevékenységét a legalaposabban látta el egészen a mindössze 11 képviselő megjelenésével Aradon augusztus 11-én megtartott utolsó ülésig.

Jegyzői tevékenységének részeként került a debreceni országgyűlés talán legnagyobb horderejű döntésének előkészítői közé, ami a tankönyvek által is jegyzett történelmi alakjaink körébe emelte. A Függetlenségi Nyilatkozat megalkotásában és országgyűlési elfogadtatásában játszott szerepét az ötödik tanulmány elemzi. Ebből kiderül, hogy nemcsak jegyzői feladatának részeként hitelesítette aláírásával a történelmi jelentőséggel bíró okmányt, de annak megszerkesztésében, tartalmi kialakításában is komoly részt vállalt. Az országgyűlés által erre a feladatra választott bizottságban Kossuth mellett messze a legaktívabb volt. Tehát nem „csak egy tollvonás volt bűne”, mint azt szoborfeliratán olvashatjuk, hanem Kossuth egyik legbizalmasabb munkatársaként történelmi szerepet játszott az áprilisi napokban Debrecenben. Ebben pedig a választóinak tartozó hivatás- és felelősségtudat mellett legalább olyan súllyal esett latba politikai hitvallása iránti hűsége és megalkuvás nélküli hazafisága.

A kötet záró tanulmánya Szacsvay Imre emlékének ápolását, a Nagyváradon kibontakozó Szacsvay-kultusz kiteljesedését mutatja be. Örömteli, hogy ez utóbbi tartósan bizonyult, s ha időszakos hullámzásokkal terhelve is, a folyamatosság napjainkig tart, köszönhetően a nagyvárad helyesen értelmezett lokálpatriotizmusnak és a megőrzött partiumi magyar nemzettudatnak. Határon túli és inneni közös szándék, azonos akarat vezetett oda, hogy a Szacsvay-szobor jelentette nagyvárad kegyhely mellett a magyar fővárosban is számos emlékére találhasunk. Az 1870-ben kialakított síremléke és múzeumokban őrzött relikviák mellett, bár mártíromságának helyszínét az évszázadnál régebben megfogalmazódó szándék ellenére mindmáig nem jelöli semmi, annak szomszédságában, a magyar törvényhozásnak otthont adó Országházban 2000 óta terem őrzi a nevét. Az országgyűlés jegyzői karának tárgyalója, a Szacsvay Imre terem 2017-es konferenciánk során névadójára emlékező kamarakiállítással gazdagodott.

A sorozatban eddig megjelent kötetek szerkezetét megtartottuk, azon semmit sem változtattunk. A hagyományörzés szellemében minden tanulmány elé egy tartalmában, gondolatiságában oda illő képet választottunk, s az írások végére a témához kapcsolódó forrásanyagot illesztettünk. Nem törekedhattünk itt a teljességre, de a közzétett források reményeink szerint segítenek abban, hogy Szacs-vay Imrét jobban megismerjük, s neve, gondolatai ne csak szűkebb pátriájában legyenek ismertek, hanem személyével együtt beépüljenek történelmi és múlt-tudatunkba.

A szerkesztők

Szacsvay Imre (1818-1849) portréja

A bihari „kis Kossuth” és politikai közege, Bihar vármegye

„Halottak napján, november 1-jén, mint mindig, ez évben is legnépesebb városrész volt Pesten – a halottak városrésze, a temető. A szeretet, emlékezés, kegyelet – és tegyük hozzá: a kíváncsiság, s részint a megszokás érzelmei (mindez együtt!) erősebb vonzerőt gyakoroltak, mintsem oly kellemetlen, esős, rossz idő is, minő az idei, visszariaszthatná fővárosunk lakóit a temető tömeges látogatásától. A csoportozás ezúttal legnagyobb amaz újonnan felállított síremlék körül volt, mely »a kilenc vértanú« közös sírját jelölte, s mely ez alkalommal volt a kegyeletnek és emlékezésnek ünnepélyesen átadandó. A közönséget a »rendezőség« a »kegyelet szent nevében« falragaszokkal hívta meg az ünnepélyre. S kik pihennek e közös sírban és hogy jutottak oda?” – teszi fel a kérdést a Vasárnapi Ujság 1870. november 6-ai számának A „kilenc” közös sírja címet viselő cikke, majd a következőképpen válaszol: „Az 1848/9-i függetlenségi harc és az arra következett gyászos időszak kilenc áldozata: kilenc vértélet halottja.” Ma is ezen közös síremlék alatt nyugszik újratemetve Szacsvay Imre: „A kilenc közt kétségtől a legfényesebb név; észre, szívre, tehetségre, jellemre a legelső. Az igazi radikál és demokrat eszmék híve tiszta meggyőződésből. Ritka szép alak, szónoki hang és tehetség, sok tanulmány, megvesztegethetlen erkölcs és mocsoktalan jellem.” Jelen írás arra vállalkozik, hogy néhány csomópontot kiemelve bemutassa az 1840-es évek második felében már bihari „kis Kossuthként” emlegetett mártír politikus reformkori életútját és politikai gondolkodásmódját, valamint azt a közéleti és szellemi közeget, jelesül Bihar vármegyét, amelyben felnőtt, s amelyben megkezdte tragikus hirtelenséggel derékba tört pályafutását.

A bihari „kis Kossuth”

A Szacs vayra ragadt politikai becenév, a megközelítőleg tizenhat évvel idősebb Kossuth Lajossal való párhuzamba állítás, a két személyiség között kimutatható számos hasonlóságból táplálkozott. Az egyik legfontosabb közös pont családi hátterükben, társadalmi pozíciójukban keresendő, ugyanis mindketten elszegényedett, lényegében birtoktalan kisnemesi családban látták meg napvilágot. A székely eredetű katolikus Szacs vayak családfája Nagy Iván genealógiája szerint a 17. századig vezethető vissza, amikor is Szacs vay Mihály Bethlen Gábor erdélyi fejedelem jóvoltából adományként megkapta a mai Kovászna megye területén található Szacs vát. Mihály fiaiban a család két ágra szakadt: a lécfalvira és az esztelnekire. Az utóbbi ághoz tartozó Szacs vay István a 18. század második felében telepedett le Bihar vármegyében, s az ő unokája volt e tanulmány főszereplője. Szacs vay Imre 1818-ban született Kisürögdön, a szomszédos Sályi község plébániájának egyházi anyakönyve alapján november 1-jén. Szacs vay édesapja a nagyváradi káptalan uradalmának szolgálatában állt, ahol főerdészként, majd ispánként tevékenykedett. Összes vagyonának a – szintén kisnemesi származású feleségének hozományából származó – fél holdnyi érmelléki szőlőbirtok tekinthető, pedig a legidősebb Imrén kívül további három fiát és két lányát is el kellett tartania.

Szacs vay tehát különösebb családi örökség híján Kossuthhoz hasonlóan egész életében az eszéből, saját szellemi tőkéjéből tartotta el magát. Az édesapa természetesen meglátta tehetséges fiában a társadalmi ranglétrán való felkapaszkodás lehetőségét, így papi, esetleg hivatali pályára szánta. Szacs vay azonban a családi elvárás ellenére sem egyezett bele a tervbe, így a felemelkedés lényegében egyetlen úttaként az értelmiségi, jogi-politikai pálya kínálkozott számára. A hagyományosan latin–magyar jogi, közjogi és történelmi tényanyagra és retorikai készségfejlesztésre épülő tanulmányait az elégtelen anyagi háttér ellenére is kiváló intézményekben végezte el: a középszintű ismereteket az 1827 és 1833 között látogatott nagyváradi katolikus főgimnáziumban, míg a felsőfokú stúdiumokat a nagyváradi jogakadémián sajátította el, az iskolapadban eltöltött utolsó évét azonban már a kassai jogakadémián fejezte be 1836-ban. Az őt személyesen ismerő, 1820-as születésű publicista és lapszerkesztő Vahot Imre szerint a váltás hátterében személyes konfliktus húzódott meg. Szacs vay kiváló tanuló volt: „Tanulótársai közt folyton az elsők közt tündökölt, s mint ilyen közbecsülés tárgya volt.” Az eminensek közötti elsőségért egy arisztokrata ifjúval vetélkedett, társadalmi állása miatt azonban mindig ő húzta a rövidebbet, s ezt fejlett önérzete nem volt képes elviselni. Vahot tárgyi tudása és szorgalma mellett kiemelte olvasás iránti szenvedélyét is. Egyik az utókor számára rögzített anekdotája alapján Szacs vay még vadászat címszó alatt is inkább könyvei és gondolatai közé vonult vissza. „Emellett szenvedélye volt a vadászat, mi abból állt, hogy vállára vetvén a fegyvert, egyik zsebébe Cicerót, a másikba Horácot, a harmadikba valamely jeles publicis-

ta, az akkor szövétneket gyűjtött Széchenyi István munkáját dugdosá, miután ruhája mindig sok zsebbel volt ellátva; többi közt egyik felöltőjébe 12 zsebet varratott, s öccsét kézen fogva, a vadakat űzőbe vett kopók kíséretében a szabadba indult, s midőn már valamely szép, pázsitos, árnyas helyre jutott, itt puskáját letéve a gyöpre heveredett, s egyik vagy másik könyvből kezdett olvasgatni, és a mi szórakozott kocavadásznak annyira elmélyedt a tudományba, hogy a kopók hajtását észre sem látszott venni.” Tanulmányai befejezését követően az ügyvédi vizsga letételéhez szükséges joggyakorlatát a Királyi Táblánál töltötte, így az 1838-as év végén Pestre utazott, majd az országgyűlések alkalmával az alsótáblán hagyományosan adminisztratív feladatokat ellátó bírói fórum tagjait az időközben megnyíló 1839–40-es diéta helyszínére, Pozsonyba is követte. Ügyvédi vizsgáját 1840-ben sikeresen, Vahot szerint kitűnő minősítésű oklevéllel abszolválta. Az 1819-es születésű, lényegében Szacs vayval egykorú Degré Alajos, aki 1838 és 1840 között volt a nagyváradi jogakadémia hallgatója, s így személyesen ismerte Szacs vayt, visszaemlékezésében szellemi képességei mellett határozott komolyságát emelte ki: „Komoly, mindenki által tisztelt, tudományos műveltséggel gazdagon megáldott ifjú, kinek minden szavát a jogászok kegyelettel hallgatták. Ő nem ragadott mulatságokba, tüntetésekbe, s nem izgatott senki ellen; ő épületes dolgokról beszélt, oktatott, s hazafias eszmék iránt iparkodott érdekltséget kelteni az ifúságban. Őt egész más szemmel tekintettük, mint a többi vezérferfiakat. Ha ő megjelent köztünk, a szilaj kedv azonnal korlátok közé szorult, a hangos társalgás mérsékelt színezetet nyert, s mindenki várta, ohajtotta, hogy Szacs vay beszéljen, s ha beszélt, elhallgattuk volna a végtelenségig. Szellem, hazafiság, költőiség áradozott ajkairól.”

A szűk értelemben vett reformkor egyik leghatásosabb szónoka Kossuth Lajos volt, s Szacs vay ezen a téren is közelített hozzá, hiszen a visszaemlékezők egyöntetű állítása alapján kiváló retorikai képességekkel rendelkezett. Későbbi rabtársa, Földy János egyenesen a „magyar Ciceróként” jellemezte, míg rokona és egyben bihari politikustársa, az 1800-as születésű Szárazberky Nagy József, aki mellett Szacs vay segédként kezdte meg ügyvédi pályafutását, a következőképpen nyilatkozott róla: „A magántársaságban nagyon szelíd és igénytelen viselete és gyenge testalkata mellett nem lehet leírni a meglepetést, melyet közép, de átható hangja, egészen szabatos nyelvű, döntő logikájú szónoklata szokott a hallgatókra gyakorolni. Első fellépésénél azonnal megjövendöltük, hogy az országban elsőrangú szónok fog belőle válni. Akár a művelt szónoklat, akár a tudományosság tekintében bámulni kellett, hogy csupán magyar és latin nyelvismerete mellett, hogy lehetett annyira kiemelkedni; iskolai pályája alatt mindig első tanulónak tartatott ugyan, de az ő szónoklata túlszárnyalta azt, amit az iskolában lehet tanulni. A szónoklatot gyakorlat által is meg lehet ugyan szerezni; a dadogó Demosthenes gyakorlat által híres szónok lett, mert neki csak a nyelvét kellett gyakorlat által ki képezni, de a tehetség vele született; arra is sok példa van, hogy hang és jó külső elpalástolják a tehetség hiányát; másoknál a stúdium állítja elő a szónokot. De

vannak született szónokok, kiknek nem kell bizonyos példányokat követni, hanem a tehetség igyekezet nélkül teremti a meglepő formákat, és akik mindig több tudományt és szebb alakban árulnak el, mint amennyit az iskolában szerezhettek. Ilyen volt Szacsвай Imre.” Tehetsége pedig a megyei ellenzék körében is kamatozott. Vahot szerint először 1837-ben, Bars vármegye híres ellenzéki követének, Balogh Jánosnak Nagyváradra érkezésekor kérték fel üdvözlésre kirendelt szónokoknak. 1840-ben ugyancsak őt érte az a megtiszteltetés, hogy az országgyűlési ifjak korábbi vezéregyéniségét, az éppen börtönből szabadult, bihari származású Lovassy Lászlót köszönthesse, 1845-ben pedig a Wesselényi Miklós báró meglátogatása okán átutazóban lévő, az ellenzék országos tekintélyű politikusának számító, Deák Ferencet üdvözölhette ünnepélyes keretek között.

Százazberky Nagy szerint Szacsвай szónoki talentumához erős önérzet és hajthatatlan makacsság társult: „a maga nézetét semmi tekintélynek alá nem vetette.” Ennél a pontnál ismételten nem nehéz felismerni Kossuth Lajoshoz rokonítható jellemvonásait: a markáns ellenzéki és reformszellemű elveket és értékeket mindketten határozottan és aktívan próbálták meg képviselni a kor kínálta rendi fórumokon, Kossuth és Szacsвай is a vármegyei politikai életben kezdte meg közéleti szerepvállalását. A hagyományos módon szinte áttörhetetlen tekintélyelvű rendszerben azonban kisnemesi társadalmi állásuknak köszönhetően csak alsósztintű helyi pozíciók megszerzésére lehetett esélyük. A politikailag meghatározó alispáni, másodalispáni, vagy főszolgabírói, esetleg az országgyűlési követi státusz megszerzése eredendően nem volt releváns opció számukra. Szacsвайt az 1841. májusi megyei tisztújításon ellenzéki színekben a nagyváradi járás esküdtjévé választották meg, amely a legalacsonyabb, hagyományosan kisnemesek által betöltött, csupán szerény jövedelemmel járó megyei hivatali pozíció volt. Az 1845-ös restauráció alkalmával azonban nem csupán a helyi ellenzék, de velük együtt Szacsвай is elvesztette állását, s ezt követően egészen 1848-ig magánügyvédként tevékenykedett.

Kossuth először harmincévesen, 1832-ben lépett ki az országos közéleti porondra, s vett részt a legfőbb politikai fórum, az országgyűlés alsótáblájának munkájában, csupán még, mint szavazati joggal nem rendelkező, távollévő főrend követe. Szacsвай, ahogyan már említettük, fiatalabb korában, húsz-huszonegy évesen vett részt az 1839–40-es diétán, mint joggyakorlatát töltő jurátus ifjú, mint a híres bihari követ, Beöthy Ödön országgyűlési írnoka, s a hivatalos névjegyzék alapján, mint egy távol lévő főrend, jelesül Csáky József gróf alsótáblai követe. A pozsonyi országgyűlés minden valószínűség szerint életre szóló tapasztalatokkal, nem mellesleg értékes politikai és közéleti kapcsolatrendszerrel gazdagította Szacsвай pályáját. Jurátustársa, Vahot Imre szerint: „Nagy és a legfőbb iskola volt ez rá nézve, s e sorok írójával ő, a kitűnő tehetségű pályatárs is tagja volt az országgyűlési ifjúság olvasókörének, hol politikai, államgazdászati és szépirodalmi tanulságos műveket is szoktunk volt felolvasgatni, s mivel mi testesül-lelkestül a szabadelvű, úgynevezett liberális párthoz szíttottunk, az udvar- vagy

kormánypártiak, az úgynevezett aulikusok, pecsovicso a fekete könyvbe írták neveinket, minek aztán jövőnkre nézve is kihatása volt.” Szacsvey tehát az országgyűlési ifúság körében és Beöthy Ödön mentoráltjaként kóstolt bele az országos politikába, bár nem lett központi politikai tényező, mint ahogyan Kossuth Lajos egy országgyűléssel korábban az Országgyűlési Tudósításoknak köszönhetően kivívta ezt a pozíciót saját maga számára. Szacsvey életében a kitörési lehetőség, a jelentősebb, Kossuthéval természetesen nem összemérhető, politikai szerep szintén harmincéves korában, immár az új, polgári értékek alapján megteremtett társadalmi, politikai, gazdasági viszonyok között, a népképviselési alapokra helyezett országgyűlés kötelékében jött el, mint választott képviselő, illetve képviselőházi jegyző.

A társadalmilag determinált szerep túlszárnyalását és a rendi keretek között bezárt kapuk áttörését tehát az 1848-as tavaszi események teremtették meg Szacsvey számára. Ugyanakkor már ismertetett jellemvonásai, retorikai képességei és nem mellékesen éppen a Kossuth Lajos által megalapozott új típusú felemelkedési lehetőség, a modern értelemben vett politikai nyilvánosság – amelybe Kossuth legfőbb, iskolateremtő vállalkozásai, így az Országgyűlési Tudósítások, a Pesti Hírlap és a Védőgyűlés hármassága illeszkedik – tette lehetővé, hogy az egyesületi alapokon szerveződő gazdasági-politikai mozgalom egyik bihari vezéralakja legyen. Szacsvey nem csupán az 1833-as alapítású bihari Nemzeti Kaszinó alelnöke, hanem az országos Védőgyűlés nagyváradi fiókegyesületének elnöke lett. A Védőgyűlés nem csupán a magyar termékek és iparcikkek érdekvédelmét vállalta fel, hanem a kiépülő fiókegyesületi rendszerével első ízben alapozta meg szervezett keretek között az ellenzék országos bázisát. Leszögezhetjük tehát, hogy Szacsvey már az 1840-es évek második felében a bihari ellenzék meghatározó és elismert tagjává vált, ami természetesen elősegítette, hogy 1848. június 24-én Nagyváradon elsőprő többséggel – 535 szavazattal, 54 ellenében – népképviselővé válasszák.

A reformkori Bihar vármegye

Bihar vármegye, vagy ahogyan hosszú időn keresztül, főként területi kiterjedése és jelentős lélekszáma miatt nevezték, Biharország a reformkori Magyar Királyság legnagyobb és Pest-Pilis-Solt lakosságát követően az ország legnépesebb vármegyéje volt. A Borovszky Samu nevéhez köthető, Magyarország vármegyéi és városai címet viselő sorozat 1901-ben megjelent, Bihar vármegyét bemutató kötetéhez a korábbi miniszterelnök, az öreg Tisza Kálmán írt előszót, amelyben a korábban divatozó Biharország elnevezést azzal is indokolta, miszerint: „Bihar vármegyében igen sokat fel lehet együtt találni azokból, amik magyar hazánk egyes részeiben elszórva találhatók.” Tisza egyfelől a földrajzi változatosságra alapozta véleményét: „Bél, Belényes vidékén és az erdélyi határ felé ott vannak a magas bércek, részint óriás erdők által borítva, részint ott, ahol az erdő el lett pusztítva, rideg sziklakkal

tarkítva s rejtve gyomrukban érceket és kőszemet. Még csak érdekes barlangokban sincs hiány. Nagyváradról kiindulva, az Érmelléken keresztül, egészen a Szilágy-ságig nyúlnak el az apróbb hegyek, jóformán csak dombok, melyeken sok jó bor termett s e között az Érmelléken a híressé lett bakator. Nem hiányoztak akkor a Sebes-Körös és a Berettyó által alkotott mocsarak sem és ma is gyönyörködteti a szemet a délibábos síkság, zöldellő kaszálóival, legelőivel és szántóföldséivel, melyeknek egy része vetélkedik az Alföld legjobbjaival, míg másik része szikes vegyületű vagy egészen homoktalaj. Ha valaki akár a békés megyei, akár az arad megyei határtól, akár Nagyváradról, a debreceni irányba néz, még csak szót érdemlő halom sem akad elébe! Szóval, egy nagy síkság terül el szemei előtt, egészen a nagy tokaji hegyig, mely úgy mered fel a magyar Alföld szélén, mintha a természet óriás határdombul tette volna oda, a magyar Alföld és a Felföld közé.” Másfelől azt is felemlítette Tisza, hogy a megye mind etnikai, mind vallási tekintetben kevert lakosságú volt. A csekély létszámú németiség és a körülbelül hétezer zsidó lakosság mellett Fényes Elek 1847-ben megjelent országleírásának adatai szerint két nagy etnikum határozta meg a kiterjedéséhez mérten nem a legsűrűbben lakott törvényhatóságok közé tartozó Bihar vármegyét: a megközelítőleg félmillió lakos nagyságrendileg hatvan százaléka magyar, míg negyven százaléka román származású volt. Egy szűk katolikus kisebbség mellett a magyarság döntő része a református, míg a románság megközelítőleg háromnegyede az ortodox, egynegyede pedig a görögkatolikus felekezethez tartozott.

A vármegye székhelye a mintegy húszeszes Nagyvárad volt, de itt terült el a körülbelül ötvenötezres lélekszámú szabad királyi város, Debrecen is. A birtokviszonyok tekintetében a megyében körülbelül huszonöt nagyobb uradalom helyezkedett el. Jelentős birtokok álltak az egyház kezelésében, amelyek a váradi katolikus, illetve görögkatolikus püspökséghez, valamint a váradi káptalanhoz és a váradhegyfoki premontrei prépostsághoz tartoztak. A világi földesurak részéről tekintélyes gazdasági erővel bírtak az Eszterházy hercegek, a Csáky és a Rhédey grófok, figyelemre méltó továbbá Almásy Alajos gróf, Batthyány József és Artúr grófok, Károlyi György gróf, Tisza Lajos és Zichy Ferenc gróf uradalma is. A fennmaradó területek pedig körülbelül kétszáz nemes család kezelésében álltak. Az összlakosságon belül Fényes adatai szerint 1845-ben megközelítőleg tízezer főt számlált a szavazó nemesség létszáma, amely országos szinten a népesebb szavazótáborok közé tartozott, ez azonban elsősorban a megye hatalmas kiterjedésének köszönhető.

Bihar vármegyét a reformkorban politikailag egyértelműen az ellenzéki, reformgondolkodású municípiumok közé sorolhatjuk: a rendek az 1832–36-os diéta előtt megvitatásra kerülő, úgynevezett operátumok kapcsán is haladó szellemiségű észrevételeket fogalmaztak meg, s mind a négy reformországgyűlés alkalmával az ellenzéki, tehát baloldali megyék sorát erősítették. Kecskeméti Károly összesítése alapján 1832–36-ban tizennyolc baloldalira két jobboldali, 1839–40-ben tizenkét baloldalira egy jobboldali, 1843–44-ben huszonkét balol-

dalira csupán egyetlen jobboldali, 1847–48-ban pedig négy baloldalira két érvénytelen szavazat jutott. Érdeemes megemlíteni például, hogy 1839–40-ben, amikor a Deák Ferenc vezette ellenzéknek sikerült keresztülvinnie a korábbi diétán elbuktatott önkéntes örökváltság törvénybe iktatását, Bihar vármegye pótutasításában egyedülként jelentette ki, hogy a megoldást csak és kizárólagosan a jobbágyviszonyok teljes felszámolásában látja, s ezért a kötelező örökváltságot indítványozza. Más kérdés, hogy a földesúri kártalanítás teljes egészét a jobbágyokkal kívánták megfizettetni, s ráadásul mindezt csupán tíz év alatt. Amikor pedig az 1843–44-es diéta előtt a nemesi adózás kérdése foglalkoztatta a politikát, még az ellenzék vezérét, Deák Ferencet is sikerült megbuktatni Zala vármegyében, Biharban 1842-ben elfogadták a közadózás elvét. A látszattal ellentétben azonban a helyzet sokkal árnyaltabb és bonyolultabb, hiszen a megyében az egész reformkor tekintetében, de legfőképpen az 1840-es években állandó és heves politikai harc folyt a haladás és a kiváltságörzés táborá között.

Amennyiben a legfontosabb politikai szereplőket kívánjuk felsorolni, akkor a kormánypárti, konzervatív oldal részéről először a vármegye főispánját, Zichy Ferenc grófot említhetjük meg. Az 1774-ben született Ferenc öccse az a Zichy Károly gróf volt, aki Batthyány Lajos gróf apósa lett, féltestvérei között pedig megtaláljuk Zichy Domokos grófot, az ultraaulikus veszprémi püspököt, aki Deák zalai megbuktatásában kulcsszerepet játszott, valamint Ödönt és Edmündöt, akik 1839–40-ben még a főrendi ellenzék oldalán tűntek fel, hamarosan azonban a kormánypárt oldalára álltak át, Ödön Fejér vármegye főispánhelyettese, úgynevezett adminisztrátora lett, s 1848-ban hazaárulás vádjával Görgei Artúr hadbírói ítélet alapján felakasztatta. Ferencet 1825. május 3-án iktatták be bihari főispáni pozíciójába, s az 1825–27-es diétán már ezen minőségében vett részt a felsőtábla ülésein. Az 1830-as koronázó országgyűlésen azonban már a zászlósurak közé emelkedett, s főlovászmesterként a pozsonyi szállások biztosításáért volt felelős, a következő három diétán pedig immár, mint főajtónállómester szerepelt az udvari méltóságok között. A titkosrendőrség 1830-ban és 1832–36-ban is a legmegbízhatóbb, szélsőjobb kategóriához sorolta, míg 1839–40-ben jobb besorolást kapott. Jellemzésében megjegyezték róla, hogy jelentős birtokokkal rendelkezik, az 1831-es kolerajárvány idején királyi biztós-ként sokat jótékonykodott, képzettsége viszont eléggé hiányos, hiszen sem latinul, sem magyarul nem tud, ráadásul a hazai jogban és törvényismeretben sem jártas. Kiemelték, hogy 1825–27-ben szónokként egyáltalán nem számíthatott rá az udvar, bár magánjelleggel sokat tett a legfőbb kormányérdekek előmozdítására. A következő három diétán viszont immár retorikai erővel is a kormánypártot támogatta, bár mindig csupán röviden és lényegre törően és így az országgyűlés menetére jelentős befolyással nem bírt. Zichy Biharban a diószegi uradalom ura volt, legfontosabb családi birtokai viszont Pozsony és Fejér vármegyében terültek el, így elsősorban Pozsonyban, illetve a Székesfehérvár melletti Seregélyesen tartózkodott. Nem volt tehát a legaktívabb főispán, de

nyelvi és jogi hiányosságai miatt nem is volt kifejezetten alkalmas egy vármegye vezetésére, bár általánosságban is megfigyelhető az a 18. században felerősödő tendencia, hogy a főispánok a vármegyével kapcsolatos ügyeket inkább az alispánra bízták és kevésbé szóltak bele a helyi ügyekbe, egészen addig, amíg az udvar érdekei ezt megengedték. Az 1832–36-os diéta után Zichy egy főispán-helyettes kinevezését kérte, s így a korábbi beregi, illetve zempléni országgyűlési követ, a későbbi beregi adminisztrátor, Lónyay János került Bihar élére, majd lemondását követően, 1841-től egészen 1848-ig Tisza Lajos töltötte be ezt a tisztséget.

Zichy a megyei küzdelmekben ismerte meg Szacsvayt, s a pesti hadbíróság fennmaradt iratai szerint ő volt az, aki szerepét eltúlozva felhívta a figyelmet arra, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat szerzője került letartóztatásra. Az ítélet ugyan nem tulajdonította Szacsvainak a nyilatkozat szerzőségét, de a befolyásos főispán véleménye a vádlottra nézve kedvezőtlen irányban befolyásolhatta az eljárás kimenetelét. Megjegyzendő, hogy Zichy Ferenc gróf bihari főispán nem azonos azzal az 1812-ben született Zichy Ferencel, aki 1848. március 15-én a „sápadt és reszketni méltóztató” Helytartótanács ideiglenes elnökeként beleegyezett a forradalmi tömeg követeléseibe.

A kormánypárt másik bihari támasza a nagyváradi katolikus püspök volt. Ezt az egyházfői pozíciót 1827-től az 1772-es születésű, polgári származású, korábbi rozsnyói püspök, Laicsák Ferenc töltötte be, aki ráadásul a nagyváradi királyi tankerület iskolai és tanulmányi igazgatója is lett. Laicsák az 1825–27-es országgyűléstől kezdve négy alkalommal vett részt a pozsonyi felsőtábla munkájában, de leginkább vallási kérdésekben nyilvánított véleményt, s nem is tartották a legmegbízhatóbb és legbefolyásosabb személyek között: 1830-ban csak jobbközép, 1832–36-ban és 1839–40-ben pedig jobb besorolást kapott a titkosrendőrségtől. Debrecen városát is beleértve a református magyarság egyik legfontosabb bástyájául szolgáló Bihar vármegye politikai életére azonban sokkal aktívabban igyekezett hatást gyakorolni: a kormánypárti és lehetőség szerint katolikus vármegyei tisztviselők megválasztását támogatni és az ellenzékiekét ellehetetleníteni. 1839-ben arra a kormányzat által is szerencsétlennek tekintett lépésre szánta el magát, hogy a protestáns–katolikus politikai küzdelmek közepette egy olyan pásztorlevelet bocsátott ki, amelyben tájékoztatta az egyházmegye papjait, hogy a vegyes házasságok megkötését csak akkor engedélyezi, amennyiben a felek kötelezvényt, azaz reverzálist adnak arra nézve, hogy minden születendő gyermeküket katolikus hitben nevelik fel. Laicsák ezzel a tétével – országos botrányt kiváltva és elmérgesítve a megyei követválasztási harcokat – nemcsak a politikai puszkaporos hordót robbantotta fel, hanem nyíltan megsértette az 1791. évi XXVI. törvény-cikket is. Vahot Imre elbeszélése szerint egyébként éppen Laicsák püspök volt az, aki végérvényesen eltántorította Szacsvayt a papi pályától, mivel amikor édesapja bemutatta neki fiát, a főpap a következőképpen reagált: „Ez akar pap lenni? Hisz a szeme sem úgy áll, hogy papnak való volna.”

Laicsák 1840-ben agyvérzést kapott, így felmentését kérve hivatalából egy kolostorba vonult vissza, ahol 1843-ban elhunyt. Utóda az a Bémer László volt, aki 1843-as beiktatását követően címzetes püspöki pozícióból került a nagyváradi püspöki székhelyre. Bémer, aki kezdetben szintén a kormánypárt egyik helyi támasza volt, az 1843–44-es diéta ideje alatt állítólag hatalmas összeget, negyvenezer forintot mozgósított a bihari ellenzéki követek visszahívására és a követutasítások megváltoztatására; hamarosan azonban a megyei baloldalhoz kezdett közeledni. A Vahot szerint is igen „erkölcsös, áhítatos főpásztor” 1849-ben kihirdette a Függetlenségi Nyilatkozatot, tevékenysége miatt később halálra ítélték, amit húsz év várfogságra enyhítettek.

A bihari kormánypárt részéről végezetül a megye politikai életére legnagyobb befolyással bíró, 1798-as születésű, a dualizmus kori Magyarország két miniszterelnökének, Tisza Kálmánnak és Istvánnak az apját, illetve nagyapját, Tisza Lajost kell megemlítenünk. Tisza jó módú köznemesként a geszti uradalom révén jelentős birtoktesttel rendelkezett Biharban. Már egészen fiatalon, az 1825-ös tisztújításon aljegyzővé választották, majd hamarosan főjegyző lett, 1831-ben pedig a vármegye legfontosabb tisztségébe, alispáni pozícióba került. Ekkor még az ellenzéki erők tagjaként szerzett hírnevet magának, s 1832-ben az első reformországgyűlésen Pozsonyban a vármegye követeként jelent meg, a titkosrendőrség pedig az egyik legveszélyesebb, szélsőbal csoportba sorolta be. Követi megbízása viszont csak rövid ideig tartott, már 1833 tavaszán botrányos verekezésbe keveredett a beregi követtel és emiatt kénytelen volt otthagyni a diétát, sőt az alispánságtól is meg kellett válnia. Innentől kezdve a már korábban is konzervatív elköteleződésű, de református családi háttérét tekintve a sérelmi ellenzékhez csatlakozó Tisza a kormánypárti oldal irányába fordult. 1837-ben ismét alispáni címet nyert, immár a konzervatív, udvarhű erők és a katolikus klérus támogatásával. 1841-ben bihari adminisztrátorrá nevezték ki, s innentől egészen 1848 tavaszáig ő állt a vármegye élén. Az 1845-ben intézményesülő adminisztrátori rendszer idején, amikor a kormányzat számos megyébe nevezett ki főispánhelyettest, akik szinte teljhatalmú kormány megbízottaként tevékenykedtek, Tiszát megerősítették pozíciójában, s mivel minden szóba jöhető eszközt bevetett és semmitől sem riadt vissza a helyi ellenzék visszaszorítása érdekében, a rendszer egyik országosan hírhedt és egyik leggyűlöltebb figurája, jelképe lett.

Bihar vármegyének azonban volt egy országosan ismert és ünnepelt ellenzéki politikusa is, mégpedig a már említett, Szacsvey pályafutását is segítő és figyelemmel kísérő Beöthy Ödön. Az 1796-os születésű Beöthy katonaként kezdte pályafutását és a napóleoni háborúk idején huszártisztként szolgált. 1820-as leszerelését követően jó módú birtokos köznemesként a gazdálkodás, majd a vármegyei politikai élet felé fordult. 1826-ban nevezték ki bihari táblabíróvá, majd 1830-ban már ő képviselte a megyét a koronázó országgyűlésen, s követi pozícióját az első reformországgyűlés idején is megőrizte. A titkosrendőrség ekkor is és 1839–40-ben is az ultrabaloldalhoz sorolta, tehát a legveszélyesebb ellenzéki ve-

Szacsvay Imre az első népképviseleti országgyűlés legfiatalabb mártírja. Nagyvárad képviselőjének, a képviselőház jegyzőjének fő bűne az volt, hogy 1849 áprilisában aláírta a Habsburg-ház trónfosztását és az ország önállóságát kimondó Függetlenségi Nyilatkozatot. „Csak egy tollvonás volt a bűne” – fogalmazta meg a költő a reá emlékező versben.

Az Országgyűlési Múzeum szervezésében 2017. október 6-án megtartott tudományos emlékülés előadói arra keresték a választ, hogy valóban csak ennyi volt-e a fiatal politikus bűne, avagy reformkori és 1848-1849-es tevékenységével törvényszerűen került a megtorló gépezet célkeresztjébe. Pályájának részletes elemzése ugyanakkor alkalmat teremtett arra is, hogy megértsük, mennyire fontos egy-egy határon túli magyar közösség számára azon szabadságharchoz köthető mártírjaink emlékének ápolása, akik születésük, tevékenységük által az adott térséghez kötődnek. Szacsvay Imre, a személyéhez kötődő kultusz ugyanis egyértelműen a partiumi magyarság nemzettudatának egyik fontos eleme lett az elmúlt másfél évszázadban.

Az emlékülés előadói, kötetünk szerzői a közlés sorrendjében: Melkovics Tamás, Kedves Gyula, Pelyach István, Dobszay Tamás, Hermann Róbert és Fleisz János. A konferencia védnöke Kövér László, az Országgyűlés elnöke volt.

